

آسیب شناسی تحقیقات مربوط به نظامی گنجوی

دکتر زینب نوروزی

استادیار ادبیات فارسی دانشگاه بیرجند

چکیده:

در این نوشته، مقالات مربوط به نظامی گنجوی در طی هشتاد سال، از نظر شیوه ی تحقیقی و فرایند آن مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرد و به این ترتیب تا حدودی شکل تحقیقات ادبی در سده ی اخیر نمایان می شود که خود بیان گر وضعیت تحقیق در رشته ی زبان و ادبیات فارسی در داخل کشور است. نویسندگان در خلال بیان این ضعف و قوت ها، راهکارهایی را نیز ارائه می دهد. در این نوشته مشخص می شود که زبان و ادبیات فارسی غیر از تولید متون منظوم و مثنوی ادبی، در تولید علم و دستاوردهای علمی در معنای آکادمیک آن چگونه بوده است. با شناسایی و بررسی این پژوهش ها، روش های تحقیقی مطالعات ادبی و کم و کیف و آسیب های آن مشخص می شود.

واژگان کلیدی: زبان و ادبیات فارسی، نظامی گنجوی، پژوهش های ادبی، آسیب شناسی

۱. مقدمه

منظومه های نظامی، از برجسته ترین شاهکارهای ادبی است که تقلیدهای فراوانی را در پی داشته است. « نظامی از شاعرانی است که بی شک باید او را در شمار ارکان شعر فارسی و از استادان مسلم این زبان دانست. وی از آن سخن گویانی است که مانند فردوسی و سعدی توانست به ایجاد یا تکمیل سبک و روش خاصی توفیق یابد. اگرچه داستان سرایی در زبان فارسی به وسیله نظامی شروع نشده، لیکن تنها شاعری که تا پایان قرن ششم توانست این نوع از شعر یعنی شعر تمثیلی را در زبان فارسی به حد اعلای تکامل برساند، نظامی است. وی در انتخاب الفاظ و کلمات مناسب و ایجاد ترکیبات خاص تازه و ابداع و اختراع معانی و مضامین نو و دلپسند در هر مورد و تصویر جزئیات در شمار کسانی است که بعد از خود نظیری نیافته

است...مهارتی که نظامی در تنظیم و ترتیب منظومه های خود به کار برده است باعث شد که به زودی آثار او مورد تقلید شاعران قرار گیرد.» (صفا، ۱۳۶۸: ۸۰۸-۸۰۹)

یکی از بهترین راه های توسعه ی علمی و فرهنگی هر کشوری، توان بهره گیری از میراث های غنی در ادبیات ملی است که خوشبختانه ادب فارسی در این زمینه از گنجینه های پربهایی برخوردار است. نسل امروز، بیش از هر چیز نیاز دارد که با آگاهی از این موارث و انس با آن ها، احساس لذت جویی، زیباسپندی و قوه ی دانش جویی خود را بهره مند سازد. بر این اساس، درباره ی بزرگان ادب فارسی در قرن اخیر طرح ها، رساله ها و به ویژه مقالات و تحقیقات فراوان و گسترده ای منتشر شده که به دلیل کثرت و پراکندگی این آثار، جمع آوری، نقد و تحلیل آن ها ضرورت یافته است. علاوه بر آن، بازشناسی گوهر این پژوهش ها از خزف بدفهمی ها می تواند منجر به کشف روزنه های جدیدی در جهت شناخت بزرگان ادب فارسی گردد.

۲. پیشینه ی تحقیق

هر چند درباره ی این شاعر بزرگ تحقیقات و تتبعات فراوانی در قالب مقاله به نگارش درآمده، تاکنون تحقیق جامع و منسجمی در جهت معرفی و بررسی شیوه ی تحقیق در این مقالات صورت نگرفته است. اولین اثر راهگشا در معرفی فهرست این تحقیقات، کتاب شناسی نظامی اثر «ابوالقاسم رادفر» است که تنها کتاب شناسی موجود درباره ی مقالات مربوط به نظامی است و در سال ۱۳۷۱ توسط مؤسسه ی تحقیقات و مطالعات فرهنگی (پژوهشگاه علوم انسانی) منتشر شده است. علاوه بر آن، تحقیقات دیگری هم صورت گرفته که عمده ی آن ها رساله های دانشگاهی بوده است. از جمله رساله ی دکتری این جانب، با عنوان « بررسی تحلیلی و توصیفی مقالات مربوط به نظامی در ایران (۱۳۰۰-۱۳۸۰)» که در دی ماه ۱۳۸۵ به راهنمایی دکتر محمد حسین کرمی در دانشگاه شیراز دفاع شده است. نگارنده در مقاله ای هم که تحت عنوان «سیر نظامی پژوهی در هشتاد سال اخیر» در همایش فرزندان در بیرجند در آبان ۸۶ ارائه کرده، به معرفی سیر کلی نظامی پژوهی در داخل و خارج از ایران پرداخته و این مقالات را از جهات گوناگون معرفی نموده است. سه سال پس از آن رساله ی دیگری از فردی به نام خورشید نوری به عنوان «نقد و تحلیل تحقیقات نظامی پژوهی در کتاب های فارسی (۱۳۰۰-۱۳۸۴)» به راهنمایی دکتر غلامحسین غلامحسین زاده در دانشگاه تربیت مدرس (۱۳۸۷) دفاع شده است. نویسنده ی رساله ی مذکور مقاله ای هم تحت عنوان «تحلیل رویکرد تحقیقات نظامی شناسی در کتاب های محققان ایرانی از ۱۳۰۰-۱۳۸۴ ش» در دو فصلنامه ی پژوهش زبان و ادب فارسی» شماره دهم، بهار و تابستان ۸۷ به چاپ رسانده است. این دو رساله و دو مقاله (یکی در

حیطه ی کتاب ها و دیگری مقالات) تحقیقات مربوط به نظامی را به شکل آماری با تحلیل ها و نقدهایی به خوانندگان معرفی نموده اند.

تحقیق حاضر، به ارزیابی آسیب شناسانه ی هشتاد سال (۱۳۸۰ - ۱۳۰۰ ه.ش) نظامی پژوهی می پردازد که عمدتاً در قالب مقاله و در نشریات ادواری داخل کشور به چاپ رسیده است. در این هشتاد سال، تقریباً ۸۰ مقاله به زبان فارسی درباره ی نظامی در ایران و خارج از ایران نوشته شده که با حذف مقالات منتشر شده در خارج از ایران حدود ۵۶۰ مقاله باقی می ماند که در ایران چاپ شده است. این مقالات از نمایه ها، فهرست مقالات و مجلات گوناگون گردآوری و بررسی شده است.

۳. ماهیت مقاله و فراوانی آن

«مقاله»، در معنای جدید آن، از جنبه های مختلف تعریف شده است: مثلاً برخی آن را نوشته ای هدف مند و مشخص می دانند که به موضوعی خاص پرداخته و اغلب برای چاپ در نشریات تهیه می شود (Abrams، 1993: 59). برخی دیگر، آن را ابزاری نوشتاری برای ارائه ی دستاوردهای پژوهشی تازه در زمینه های مختلف به خوانندگان خاص یا عام می دانند (رحیمی، ۱۳۷۲: ۲۱۷). برخی دیگر نیز آن را نوشته ای می دانند که در موضوعی مشخص نوشته می شود و در آن با استفاده از آراء و نظریه های صاحب نظران و نوآوری های شخص محقق، آراء و نظریه های جدیدی طرح می شود (میرزاآقایی، ۱۳۸۰: ۵۳). اما آن چه که در اغلب تعاریف مشترک است این است که یک مقاله باید دارای سه ویژگی بارز باشد: «وجود سؤال یا مسأله ی تحقیقی»، «نظم و سازمان» و «خلاقیت و نوآوری». ویژگی دیگری که باید به این سه افزود و کم تر در تعاریف مربوطه دیده می شود و از چشم تعریف کنندگان و مقاله نویسان، هر دو، به دور مانده، «زبان و نگارش» مقاله است. از آن جایی که مقاله نیز، مثل هر اثر مکتوب دیگری، جهت برقراری ارتباط و مفاهمه بین انسان ها در زمان حال و آینده، پدید می آید، زبان ارتباطی آن باید بغایت دقیق، موجز و درست باشد.

هر سه ویژگی بالا، در مقاله نویسی، در راستای یک هدف حرکت می کند و آن هم افزایش دانش موجود درباره ی موضوع تحقیق در یک رشته ی خاص است. به عبارت دیگر، گسترش مرزهای دانش هدف اصلی مقاله نویسی است.

در دنیای جدید مقاله اهمیت زیادی پیدا کرده تا حدی که به عقیده ی بسیاری مقاله بیش از کتاب دهنده ی رشد علمی است زیرا جدیدترین نظریات و دستاوردهای علمی برای نخستین بار در مقالات علمی تجلی پیدا

می‌کند. پس می‌توان با آسیب‌شناسی مقالات در مورد هر شاعر و نویسنده‌ای با بررسی دقیق آن‌ها نشان داد که سنت پژوهشی چه روندی داشته، سیر استکمالی یا قهقرایی. بررسی کارنامه‌ی نظامی پژوهشی به رشد کیفی تحقیقات کمک می‌کند و علل و آسیب‌های پژوهش‌ها را نشان می‌دهد. از نظر کمی هم مقالات به تناوب افزایش داشته‌اند. به این صورت که در سال‌های اولیه‌ی نظامی پژوهشی تلاش‌های مستمر حسن وحید دستگردی، عاشق و شیفته‌ی نظامی و منظومه‌های وی در مجله‌ی ارزشمند و وزین ارمغان شروعی بسیار مناسب را برای نظامی پژوهشی رقم زد. متأسفانه پس از او چندین سال درصد مقالات ارائه شده کاهش می‌یابد و سپس رشد نسبتاً خوبی در این امر مشاهده می‌شود تا سال ۱۳۶۴-۱۳۶۰ که شاید به دلایلی چون جنگ تحمیلی رکود دیده می‌شود. باید گفت بیش‌ترین تعداد مقاله‌ها، یعنی ۲۹۳ مقاله (۵/۵۲ درصد)، مربوط به سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۰ است که به دلیل برگزاری کنگره‌ی حکیم نظامی در تبریز در سال ۱۳۷۰ و چاپ مجموعه مقالات آن در ۳ جلد در سال ۱۳۷۲، این افزایش چشمگیر به وجود آمده است و کم‌ترین تعداد مقاله‌ها نیز، یعنی ۱ مقاله (۲/۰ درصد)، در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۲۴-۱۳۲۰ انتشار یافته است. که احتمالاً به دلیل اشغال کشور توسط متفقین و اوضاع سیاسی - اجتماعی آشفتگی آن سال‌ها به این صورت بوده است. این افزایش‌های نامستمر و کاهش‌های ناگهانی از عدم وجود یک برنامه‌ی منظم و مشخص در تحقیقات نظامی پژوهشی و نیز نبود یک مرکز برای سامان‌دهی این پژوهش‌ها حکایت می‌کند.

جدول شماره ی ۱. تعداد و درصد مقالات نوشته شده بر حسب سال انتشار آن ها

ردیف	سال انتشار	تعداد	درصد
۱	۱۳۰۰ - ۱۳۰۴	۱۶	۹/۲
۲	۱۳۰۵ - ۱۳۰۹	۳	۵/۰
۳	۱۳۱۰ - ۱۳۱۴	۶	۱/۱
۴	۱۳۱۵ - ۱۳۱۹	۲۶	۷/۴
۵	۱۳۲۰ - ۱۳۲۴	۱	۲/۰
۶	۱۳۲۵ - ۱۳۲۹	۱۴	۵/۲
۷	۱۳۳۰ - ۱۳۳۴	۱۰	۸/۱
۸	۱۳۳۵ - ۱۳۳۹	۷	۳/۱
۹	۱۳۴۰ - ۱۳۴۴	۹	۶/۱
۱۰	۱۳۴۵ - ۱۳۴۹	۱۱	۲
۱۱	۱۳۵۰ - ۱۳۵۴	۲۹	۲/۵
۱۲	۱۳۵۵ - ۱۳۵۹	۳۴	۱/۶
۱۳	۱۳۶۰ - ۱۳۶۴	۱۰	۸/۱
۱۴	۱۳۶۵ - ۱۳۶۹	۲۱	۸/۳
۱۵	۱۳۷۰ - ۱۳۷۴	۲۹۳	۵/۵۲
۱۶	۱۳۷۵ - ۱۳۸۰	۶۸	۲/۱۲
	جمع	۵۵۸	۱۰۰

ارقام و اطلاعات موجود در جدول شماره ۱، در زیر، در نمودار شماره ۱، به نمایش درآمده است.
نمودار شماره ۱ تعداد مقالات نوشته شده بر حسب سال انتشار آن‌ها

۴. نکاتی کلی درباره ی مقالات مربوط به نظامی

- بررسی نوع مقاله

انواع مقاله نیز، هم چون تعاریف آن، از جنبه های مختلف قابل تقسیم است. در یک تقسیم بندی، می توان مقالات را به «تحقیقی»، «تحلیلی»، «مروری» و «گردآوری» تقسیم نمود (حری، ۱۳۸۰: ۱۷۷). مقاله ی تحقیقی، نوشته ای است که برخاسته از پژوهش نوینی باشد که محقق خود انجام داده و متکی بر یافته های دیگران نیست (همان: ۱۷۸). این نوع مقاله، صرفاً پس از تحقیق و بررسی همه جانبه به شیوه ای علمی تهیه می شود و در آن آخرین نتایج به دست آمده که مُبدعانه است طرح می شود (عمادافشار، ۱۳۶۹: ۴۵). این مقالات، معمولاً دربرگیرنده ی نتایج پژوهشی مهم و اصیل با رهیافتی نو به موضوعی تثبیت شده اند (رحیمی، ۱۳۷۲: ۲۱۸). در مقاله ی تحلیلی، که به «مقاله ی نظری» نیز معروف است، مؤلف آراء و نظریه های موجود را مورد تحلیل قرار می دهد و با استدلال و بهره گیری از شواهد، برتری نظریه ای را بر نظریه های دیگر نشان می دهد (حری، ۱۳۸۰: ۱۷۸). مقاله ی مروری، به تحلیل کلان و ارزیابی انتقادی نوشته هایی می پردازد که قبلاً

منتشر شده اند. در مقاله ی گردآوری نیز مؤلف صرفاً به گردآوری و انعکاس آراء و دیدگاه های مختلف مندرج در نوشته های مرتبط با موضوعی خاص می پردازد و در واقع، کار نویی را عرضه نمی کند(همان: ۱۷۹-۸۰).

در حیطه ی مورد بررسی ما، بیش تر مقالات جنبه ی گردآوری و تألیف دارد تا تحقیقی؛ البته گردآوردن مطالب اشکالی در امر پژوهش ایجاد نمی کند؛ منوط به این که در راستای دریافت و نتیجه ی علمی از مباحث باشد. اما از آن جا که اکثر تحقیقات ادبی ما صرفاً جنبه ی توصیفی و تألیفی و اطلاع رسانی دارد و اطلاعاتی درباره ی موضوع موردنظر را برای خواننده تحت عناوینی طبقه بندی می کند و مقاله را سامان می دهد. نمی توان انتظار مقاله ی تحقیقی که بر اساس روشی علمی تدوین شده باشد، را از آن داشت.

– بررسی روش تحقیق در مقالات

اکثر پژوهش های ادبی شکل کتابخانه ای دارد و نویسنده با شناخت منابع مطالبی را جمع آوری می کند. صرف نظر از این که منابع چقدر اصیل و راهگشاست، توجه نویسنده به نوشته های دیگران و منابع مورد استفاده می تواند از جنبه ای دیگر آسیب زا باشد و آن حجیم شدن نوشته با فیش های به هم چسبانیده ای باشد که بسیاری از مقالات نظامی پژوهی محصول این اتفاق است و بدون روش و ایده بودن در این آثار موج می زند. جالب این که در درس «مرجع شناسی و روش تحقیق» در رشته ی ادبیات هم بسیاری از نویسندگان قسمت اعظم کتاب را به شناخت منابع و مآخذ اختصاص داده اند و فقط نکاتی در روش تحقیق ارائه شده، مدرسان این دروس هم اغلب در بخش منابع متمرکز می شوند، همین نکته ماهیت تحقیقات ادبی را تا حدود زیادی بر ملا می کند.

بسیاری از مقالات مربوط به نظامی فاقد فرضیه است و فقط ارائه ی اطلاعات صورت می گیرد. نویسنده قادر نیست با پدید آوردن مسأله ای ذهن خواننده را درگیر کند؛ امری که بسیار در جذابیت نوشته و علمی کردن آن تأثیر دارد. البته بررسی هر اثر ادبی می تواند روشی متفاوت داشته باشد. بسته به نوع آن، کلاسیک یا مدرن بودن آن، الگوهای متناسب با آن متن، قابلیت تطبیق آن با نمونه های مشابه، نقد پذیر بودن یا نبودن آن، داشتن ماهیت تأویلی و... اثر ادبی متفاوت تحلیل و بررسی می شود. ابتکاری بودن پژوهش در مرحله ی اول مرسوم کشف این جنبه ی تحقیق است.

و اما مسأله‌ی استفاده از نظریات ادبی، اگر در مقاله استفاده شود، نظریه‌ی مورد استناد باید روشن و واضح معرفی شود. زیرا برخی نظریات ادبی غربی در ادبیات فارسی هیچ محملی ندارد و با متون فارسی قابل تطبیق نیست؛ مثلاً گاهی شعر شاعری را با مکاتب جدید ادبی که محصول تفکر و اندیشه‌ی جدید غربی است و قادر به تبیین آن اثر ادبی نیست، مقایسه می‌کنند؛ این امر نشان بدفهمی محقق است. نکته‌ی مهم آن است که در عین حال که نویسنده باید بداند چه نظریات ادبی وجود دارد و کدام یک از این نظریات با متن قابل تطبیق و تحلیل است؛ اما اکتفای مؤلف به این نظریات در حقیقت قفل زدن به ذهن است. زیرا می‌تواند مانع درک عمیق مسائل شوند. نکته‌ی قابل توجه آن که بسیاری از مقالاتی که داعیه‌ی استفاده از نظریات غربی را دارند، باز هم جزو مقالات توصیفی به شمار می‌آیند زیرا نویسنده هم آن نظریه و هم ابیات شاعر را معرفی و شرح نموده است و در نهایت خواننده ربط محکم و مستدلی را بین اجزای نظریه و تفکرات شاعر نمی‌بیند. و این ادعای کشف رابطه فقط به حجیم تر شدن مقاله افزوده است.

– استنتاج درست و علمی

بسیاری از تحقیقات ادبی عقیم و بی نتیجه و کسل کننده است و بعضی از تحقیقات هم در یک خط سیر واحد پیش نمی‌رود. همین امر مانع دست‌یابی محقق به نتیجه‌ی منطقی و مستدلی می‌شود؛ زیرا سیر منظم فکر نویسنده در شکل‌گیری منطقی آن نقش دارد. برخی تحقیقات هم حقیقتاً آسمان و ریسمان به هم بافتن است و خواننده را قانع نمی‌کند؛ زیرا حاوی استدلال‌های ضعیف و بی‌اهمیتی است. مثلاً تحقیقاتی که به جای توجه به متن خمسه بیش‌تر به نظامی و زندگی او آن هم به شکلی تکراری و سطحی پرداخته‌اند. و مقالات برخی دیگر از نویسندگان که اثبات ملیت نظامی است، از آن جمله می‌باشد. فارغ از درستی یا نادرستی نظر آنان، باید گفت یک مقاله اثری است علمی که در آن مسائل مهمی از متن و فهم آن باید مطرح شود و ثابت کردن قومیت شاعر، آن هم شاعری که به زبان فارسی شعر گفته، چه مشکلی را حل می‌کند؟ و چه اهمیتی دارد؟ و آیا بر بعد علمی مقاله می‌افزاید؟ گاهی در برخی از مقالات هم بر نظریات کمونیستی نظامی اشاره شده و اشعار او را در پیدایش این تفکرات مؤثر می‌دانند و او را آغازگر چنین ایده‌هایی می‌پندارند. که محملی ندارد. اصرار بر تعصب برخی از نویسندگان بر این امور نوشته را از حد علمی و استدلالی به سطح مطالب ژورنالیستی سوق می‌دهد.

به هم آمیختگی محتوایی برخی مقالات مثلاً مشخص نبودن حیطه‌ی موضوعات عرفانی، تاریخی، فلسفی با جنبه‌ی ادبی اثر نیز از دیگر مواردی است که بر استنتاج علمی خدشه وارد می‌کند.

- پرهیز از کلی‌گویی، انشاپردازی، حشو و زواید

یکی از مهم‌ترین آسیب‌های نظامی پژوهی، مشخص نبودن حیطه‌ی تحقیق است که خود منجر به کلی‌گویی و از هم‌گسیختگی اسکلت تحقیق می‌شود. انشاپردازی‌های زیاد برخی از نویسندگان و لفاظی‌های آنان که وقت زیادی را از خواننده می‌گیرد، و تنها باعث حجیم‌سازی تحقیقات و توضیحات فراوان و غیر ضروری است، محصول همین بی‌نظمی در ارائه‌ی مطالب و ناشناخته بودن حیطه‌ی تحقیق، مبهم و نارسا سخن گفتن و کلام متکلفانه است. تحقیق و پژوهش باید نظام‌دار باشد و از یک کلیت منسجم برخوردار باشد؛ این جاست که طبقه‌بندی و دسته‌بندی مطالب بسیار اهمیت دارد.

- بررسی نثر مقاله

یکی از مشکلات مقالات ادبی و از جمله در حیطه‌ی نظامی پژوهی تمایل برخی نویسندگان بر بیانات شاعرانه و تعابیر ادبی است که در مقاله که اثری علمی و تخصصی است، جایی ندارد. زیرا مقاله با استدلال و تفکر سر و کار دارد نه احساس و عاطفه. اگر نویسنده در پی برانگیختگی مخاطب باشد، از ارزش و اهمیت مقاله کاسته می‌شود. و هنر نویسنده در نوشتن، استدلال کردن و تنظیم منطقی مطالب است نه در پردازش ادیبانه و هنری متن. نثر مقاله باید بسیار جدی، بدون به‌کارگیری آرایه‌های ادبی چون استعاره، کنایه، تشبیه و... و به‌طور کلی هر گونه بیان ادبی و هنری باشد؛ تا خواننده دچار سردرگمی و ابهامات کلامی نگردد. برخی نوشته‌های ادبی به دلیل استفاده از زبان و بیان متفاوت و به اصطلاح هنری به گونه‌ای است که مخاطب علاوه بر درک موضوعی نوشته باید برای درک مفهوم تک‌تک کلمات و جملات وقت مضاعفی را صرف نماید؛ که در امر پژوهش از آسیب‌های جدی محسوب می‌شود.

لحن و شیوه‌ی بیان مقالات (نوشتار ی یا محاوره‌ای) از دیگر مسائلی است که توجه به آن اهمیت دارد. از آن‌جا که مقاله در نوشتار علمی جای می‌گیرد، شکل محاوره‌ای و گفتاری به ساختار آن آسیب می‌زند. و از ارزش آن می‌کاهد. در کل مقالات نظامی پژوهی حدود ۳۰ مقاله به شیوه‌ی گفتاری آمده که این مسأله مربوط به دو دهه قبل است و امروزه چنین چیزی دیده نمی‌شود. در جدول شماره ۲، تعداد و درصد مقالات منتشر شده، بر حسب «شیوه‌ی بیان» آن‌ها نشان داده شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، مقالات دارای سبک «نوشتاری» با ۵۳۰ مقاله (۹۵ درصد) و مقالات دارای سبک «گفتاری» با ۳۰ مقاله (۵ درصد)، به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین مقالات را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره ۲. تعداد و درصد مقالات بر حسب شیوه ی بیان

ردیف	شیوه ی بیان	تعداد	درصد
۱	نوشتاری	۵۳۰	۹۵
۲	گفتاری	۳۰	۵
	جمع	۵۶۰	۱۰۰

- تکراری بودن موضوعات مقالات و یا چندبار چاپ شدن آن ها

برخی از نویسندگان به دلیل ناآگاهی از تحقیقات پیشین مبادرت به انجام کارهای تکراری می نمایند. هر چند نمایه ها و سایت هایی هست که فقط برخی از تحقیقات گذشته را معرفی می کند، اما عدم وجود مرکزی برای نشان دادن تمامی تحقیقات انجام شده در هر سال از دیگر عوامل تکراری شدن پژوهش هاست. این امر علاوه بر اتلاف وقت خواننده و نویسنده موجب صرف هزینه های بی مورد می شود. علاوه بر تکرار موضوعات، تکراری بودن اصل مقاله و چاپ چند باره ی آن نیز از آسیب های نظامی پژوهی است:

در جدول شماره ۲، تعداد و درصد مقالات نوشته شده، بر حسب «دفعات چاپ» آن ها نشان داده شده است. چنان که ملاحظه می شود، ۵۲۵ مقاله (۷/۹۳ درصد) یک بار، ۳۳ مقاله (۹/۵ درصد) دو بار، و ۲ مقاله (۴/۰ درصد) سه بار چاپ و منتشر شده اند.

جدول شماره ۳ تعداد و درصد مقالات منتشر شده بر حسب دفعات چاپ آن ها

ردیف	دفعات چاپ	تعداد	درصد
۱	یک بار	۵۲۵	۷/۹۳
۲	دو بار	۳۳	۹/۵
۳	سه بار	۲	۴/۰
	جمع	۵۶۰	۱۰۰

۵. ساختار مقالات مربوط به نظامی

هر مقاله دارای اجزاء و بخش‌های مختلفی است که در عین استقلال باید با یکدیگر ارتباطی اندام وار داشته باشند. به عبارت دیگر، هیچ یک از اجزای مقاله نباید زائد بر هدف اصلی مقاله و گسیخته از سایر اجزاء باشد. در بسیاری از مقالات مشاهده می‌شود که اجزای آن یا جا به جا به کار رفته، یا زائد است و صرفاً اطلاعاتی به خواننده می‌دهد که وی می‌تواند آن را در منابع دیگر به دست آورد و یا این که ارتباط منطقی بین اجزاء وجود دارد اما نویسنده نمی‌تواند آن را تبیین نماید. به طور کلی، هر مقاله، از اجزای زیر تشکیل می‌شود: «چکیده»، «عنوان»، «مقدمه»، «متن»، و «نتیجه‌گیری». (نوروزی، ۱۳۸۵: ۱۵)

– عنوان مقالات

عنوان مقاله، باید ضمن رسا و کامل بودن و بیان هدف اصلی مقاله، در مختصرترین شکل، بیانگر نوع مطالعه‌ی انجام شده نیز باشد (شیخ عطاری، ۱۳۷۶: ۲۱). بهترین زمان برای نوشتن عنوان را بعد از نوشتن مقاله می‌دانند. (رحیمی، ۱۳۷۲: ۲۱۹).

در جدول شماره ۳، تعداد و درصد مقالات نوشته شده، بر حسب «تناسب عنوان با متن» آن‌ها نشان داده شده است. چنان که مشاهده می‌شود، از کل ۵۶۰ مقاله، عنوان ۵۴۶ مقاله (۵/۹۷ درصد) با متن آن‌ها تناسب دارد و عنوان ۱۴ مقاله (۵/۲ درصد) با متن آن‌ها تناسب ندارد.

جدول شماره ۴ تعداد و درصد مقالات منتشر شده بر حسب تناسب عنوان با متن

ردیف	تناسب عنوان با متن	تعداد	درصد
۱	دارد	۵۴۶	۵/۹۷
۲	ندارد	۱۴	۵/۲
	جمع	۵۶۰	۱۰۰

علاوه بر تناسب داشتن یا نداشتن مقالات که مسامحتاً برخی از عناوین را می‌توان توجیه کرد، بسیاری از عناوین شکل ادبی، کلیشه‌ای و قالبی دارد و یا کلی و فراگیر است. این عیوب هر چند در جدول فوق به آن اشاره نشده، اما به دلیل نارسایی پیام از آسیب‌های مقالات نظامی پژوهی و کلاً تحقیقات ادبی است.

- چکیده مقالات

چکیده‌ی مقاله، عبارت است از انتخاب اطلاعات تازه و مفید در آن و بیان این اطلاعات به نحوی که از هر جهت، تا حد امکان از حشو خالی باشد. باید توجه داشت که چکیده با خلاصه فرق دارد (مساوات، ۱۳۶۴: ۱۲۰، ۱۱۰). چکیده، پس از پایان نگارش مقاله نوشته می‌شود و شامل بیان مختصر کل مطالعه‌ی انجام شده است که باید به گویاترین و مختصرترین شکل ممکن نوشته شود. یک چکیده‌ی خوب حاوی پنج نکته است: ۱- موضوع و هدف مقاله، ۲- روش مطالعه، ۳- یافته‌های تحقیق، ۴- نتیجه‌گیری نهایی و ۵- کلیدواژه‌ها (شیخ عطاری، ۱۳۷۶: ۲۱، ۲۴؛ جودی، ۱۳۷۸: ۲۳).

در مقالات مربوط به نظامی چکیده نویسی تنها در مقالات چند سال اخیر آن هم در رسته‌ی علمی - پژوهشی به چشم می‌خورد و تعداد آن‌ها بسیار کم است.

- مقدمه‌ی مقالات

مقدمه‌ی هر مقاله دروازه‌ی ورود به تحقیق است و باید واجد عناصر زیر باشد: بیان مسأله، اهمیت و ضرورت تحقیق، سؤال‌ها یا فرضیه‌های تحقیق، هدف تحقیق، پیشینه‌ی تحقیق، و روش تحقیق. این بخش اولیه‌ی مقاله، بسیار اهمیت دارد و نشان‌دهنده‌ی اهداف نویسنده از نگارش متن است و نیز انگیزه‌ی او و لزوم انجام تحقیق. دقت در ارائه‌ی این بخش می‌تواند برای رسیدن به یک سیر منطقی و منظم مفید باشد. این در حالی است که بسیاری از مقالات از توجه به این نکته غافلند و مقدمه کارکرد اساسی ندارد. حشو و زوائد در این قسمت بسیار به چشم می‌خورد. حتی برخی از نویسندگان مقدمه را مکانی برای ادبی نوشتن تصور می‌کنند در حالی که نویسنده‌ی آگاه می‌تواند از این قسمت برای دادن اطلاعات اساسی به مخاطب و جلب توجه وی استفاده نماید. متأسفانه در بسیاری از تحقیقات نظامی پژوهی اهمیت مقدمه معلوم نیست.

- تنه‌ی اصلی در مقالات

متن اصلی، مهم‌ترین بخش هر مقاله است که عمده‌ی تلاش محقق در جهت انجام آن صورت گیرد. در این قسمت باید به تجزیه و تحلیل و توجیه و تفسیر مسأله پرداخت و موضوع را با اقامه‌ی دلایل و شواهد

روشن و قابل قبول به اثبات رسانید (عمادافشار، ۱۳۶۹: ۴۶). در مجموع، هدف نهایی این بخش، تشریح نتایج مطالعه به ساده ترین شکل است و در راستای پاسخ گویی به سؤالات تحقیق، اعلام یافته های جدید و ذکر شواهد به دست آمده تنظیم می گردد (شیخ عطاری، ۱۳۷۶: ۳-۲۲).

در این بخش نویسنده باید طرحی منطقی از کلی به جزئی داشته باشد و بتواند سیری منظم برای مقاله ی خود داشته باشد؛ به طوری که خواننده ربط مطالب را باهم درک نماید و تمام بندهای نوشته یک سیر به هم پیوسته را تشکیل دهند. اثبات تدریجی ادعای نویسنده بر عهده ی این قسمت است. به جز مقالات تحلیلی و دقیق درباره ی نظامی، که تعداد آن ها نسبتاً کم است، در سایر نوشته ها چون بر محور سؤال تحقیقی نمی گردد، تنه ی اصلی مقاله هم به تبع چیزی جز شرح بیش تر موضوع نیست و نکته ای اثبات نمی شود. در این بخش ارائه ی شواهد مثال به دلیل ماهیت مقالات نظامی پژوهی در اکثر این نوشته ها دیده می شود، هر چند این بخش ضروری است، اما افراط برخی از نویسندگان در ارائه ی شاهد مثال آسیب زاست؛ زیرا شواهد فقط باید در راستای تبیین فرضیه و عقیده ی مؤلف باشد و ابزاری باشد برای استنتاج. نکته ی دیگر اشتباهات فراوان نویسندگان در ارائه ی دقیق شواهد است.

- نتیجه گیری در مقالات

نتیجه گیری، آخرین بخش هر مقاله است که بیان کننده ی مهم ترین نکات حاصل از نتایج تحقیق است. علاوه بر آن، نظر مؤلف در میزان کاربرد نتایج حاصله در حل مسائل در این بخش ارائه می شود (میرزاآقایی، ۱۳۸۰: ۵۳). در مجموع، این بخش شامل نتیجه ی نهایی مطالعه است و خواننده پس از خواندن آن در انتهای مقاله به یک نقطه ی پایانی می رسد و رعایت اختصار در آن الزامی است (شیخ عطاری، ۱۳۷۶: ۲۳). در این بخش، نکات برجسته خلاصه می شوند، توضیح مفاهیم تکمیل و پیشنهادها و توصیه ها برای کارهای آینده بیان می شوند (رحیمی، ۱۳۷۲: ۲۲۰).

جای این بخش هم، در بسیاری از مقالات خالی است و نویسنده بدون این که به نتیجه ای برسد، با متن اصلی مقاله را به پایان برده است. البته هستند مقالاتی که در خلال بحث نتایج را هم کم کم ارائه می دهند؛ اما این که بخش نتیجه گیری به عنوان یک جزء مستقل در مقاله قرار گیرد، امری است مربوط به چند سال اخیر، که اغلب مقالات نظامی پژوهی در هشتاد سال اخیر از این شکل ساختاری مقالات بی بهره اند. علاوه بر این که نتیجه گیری اغلب مقالات بی فایده و بی ثمر است و قادر به نشان دادن هدف تحقیق هم نیست.

- منابع مقالات

این بخش که نشان دهنده ی اهمیت و اعتبار کار نویسنده است، در این هشتاد سال مقالات نظامی، گاهی به شکل دقیق ارائه شده، در موارد زیادی هم فاقد منبع و یا با منابع ناقص همراه است؛ مثلاً سال چاپ یا نام مترجم یا نام جلد و یا نام نشر به فراموشی سپرده شده است و خواننده در صورت تمایل به دیدن اصل منبع دچار مشکل می شود. گاهی بخش منابع با بخش پی نوشت ها در هم آمیخته است. در مواردی هم ارائه ی منابع و مآخذ فراوان جز برای نمایش و نشان دادن انبوه کتاب ها و مقالات استفاده شده نیست مثل وقتی که برخی منابع فقط در حد یک سطر و بدون ضرورت به کار رفته است.. استفاده از این منابع در صورت لزوم نه تنها مفید بلکه راهگشاست. اما کاربرد غیر ضروری آن ها، ممکن است نویسنده و خواننده ی مقاله را گمراه نماید. گاهی نیز نویسندگان به منابع غیر اصیل استناد کرده اند؛ استفاده از منابع دست دوم چه در تحقیقات خارجی ها و چه در منابع ایرانی می تواند باعث فقدان پژوهش های برجسته گردد.

در جدول شماره ی ۵، تعداد و درصد مقالات انتشار یافته، بر حسب «ارجاع به منابع داخلی و خارجی» نشان داده شده است. همان گونه که در جدول ملاحظه می گردد، ۲۵۷ مقاله (۹/۴۵ درصد) از کل ۵۶۰ مقاله ی مورد بررسی، غیر از آثار نظامی، به هیچ منبعی ارجاع نداده اند. همچنین، ارقام نشان می دهد که ۲۶۹ مقاله (۴۸ درصد) به منابع داخلی، ۵ مقاله (۹/۰ درصد) به منابع خارجی و ۲۹ مقاله (۲/۵ درصد) به منابع داخلی و خارجی، هر دو، ارجاع داده اند. جالب این که، از ۵ مقاله ی ارجاع داده شده به منابع خارجی و ۲۹ مقاله ی ارجاع داده شده به منابع داخلی - خارجی، به ترتیب، ۴ و ۶ مقاله ی آن، توسط خارجیان نوشته شده است.

این بررسی نشان می دهد که میزان مراجعه به منابع خارجی بسیار کم است که نشان دهنده ی آن است که تحقیقات ما بدون توجه به دنیای خارج و مطالعه ی تحقیقات ادبی آن ها صورت می گیرد

جدول شماره ی ۵. تعداد و درصد مقالات منتشر شده بر حسب ارجاع به منابع داخلی و خارجی

ردیف	ارجاع به منابع داخلی و خارجی	تعداد	درصد
۱	منابع داخلی	۲۶۹	۴۸
۲	منابع خارجی	۵	۹/۰
۳	منابع داخلی - خارجی	۲۹	۲/۵

۹/۴۵	۲۵۷	بدون منبع	۴
۱۰۰	۵۶۰	جمع	

ارقام و اطلاعات موجود در جدول شماره ی ۵، در زیر، در نمودار شماره ی ۲، به نمایش درآمده است.

نمودار شماره ی ۲ تعداد مقالات نوشته شده بر حسب ارجاع به منابع داخلی و خارجی

۶. بررسی موضوعی مقالات مربوط به نظامی

مقاله ها را می توان از نظر موضوع و نوع نوشته به هفت دسته تقسیم کرد: «ادبی و توصیفی»؛ «علمی، پژوهشی و تحلیلی»؛ «روزنامه ای و مطبوعاتی»؛ «داستانی و تخیلی»؛ «انتقادی»؛ «طنز، فکاهی و تفریحی»؛ «اخلاقی، دینی و تربیتی». مقاله های ادبی و توصیفی، مقاله هایی است که در قالب جمله های دلپذیر و خیال انگیز فراهم می آید و نویسندگان می کوشد با به کارگیری صنایع ادبی به ویژه تشبیه و استعاره به پیام خود رنگی شاعرانه بخشد و از راه توصیف، متصور خود را باز گوید. مقاله های علمی، پژوهشی و تحلیلی با

استدلال، پژوهش و بررسی جهات مختلف موضوع و مطلب همراه اند. در این نوع مقالات، اصطلاحات تعریف و نکات باریک و پیچیده توضیح داده می‌شوند. راه حل‌های مسأله، مورد بحث و ارزیابی قرار می‌گیرد و با موازین منطقی و معیارهای علمی مشابه سنجیده می‌شود و نتیجه بر اساس بهترین راه حل ارائه می‌گردد. ارزش این نوع مقالات در این است که خواننده بتواند به آسانی منطق استدلال‌ها را بسنجد و فکر نویسنده را از رهگذر بندها و اجزای اصلی و فرعی مقاله به روشنی دریابد (ماحوزی، ۱۳۶۹: ۳-۳۴۲).

با توجه به تقسیم‌بندی بالا، مقالات مربوط به نظامی، از نظر موضوعی، بیش‌تر در رده‌ی توصیفی قرار می‌گیرد و درصد کمی هم تحلیلی با استدلال محسوب می‌شود. جداول زیر موضوعات کلی و جزئی نظامی پژوهی را نشان می‌دهد:

در جدول دو بعدی شماره‌ی ۶ نیز، تعداد مقالات نوشته شده در مورد «موضوعات کلی»، در ارتباط با تعداد مقالات نوشته شده در مورد «موضوعات جزئی» به نمایش درآمده است. بر اساس این جدول، می‌توان توزیع مقالات نوشته شده را بر حسب دو بعد «موضوعات کلی» و «موضوعات جزئی» به دست آورد.

جدول شماره‌ی ۶ جدول دو بعدی موضوعات کلی و موضوعات جزئی

جمع	دیوان	اسکندر نامه	هفت پیکر	لیلی و مجنون	خسرو و شیرین	مخزن الاسرار	کلیات خمسه	کلی / جزئی
۹۴	۳	۱	۱۱	۹	۶	۶	۵۸	معرفی نظامی و آثار او
۶۵	۰	۰	۵	۱	۱۹	۲	۳۸	مباحث ادبی، هنری و زیبایی‌شناختی
۱۹	۰	۰	۱	۰	۱۱	۲	۵	دستور زبان و زبان‌شناسی
۱۲۹	۰	۸	۵	۲۹	۳۱	۹	۴۷	مباحث تطبیقی
۴۵	۰	۰	۱	۲	۱۲	۶	۲۴	مباحث دینی، اخلاقی، عرفانی و کلامی

۳۱	۰	۱۲	۰	۰	۱	۱	۱۷	مباحث اجتماعی و جامعه شناختی
۵	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۲	مباحث روانشناختی
۱۲	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۱۰	مباحث علمی
۲۲	۰	۷	۰	۲	۱۳	۰	۰	شخصیت های آثار نظامی
۵	۰	۰	۰	۱	۴	۰	۰	داستان های نظامی
۳۰	۰	۱	۲	۲	۱۰	۱۲	۳	تحلیل ابیات
۲۷	۴	۱	۵	۱	۰	۳	۱۳	نسخه شناسی و تصحیح متون
۱۵	۱	۲	۰	۱	۵	۵	۱	نقد و بررسی کتاب های مربوط به نظامی
۶۱	۰	۵	۱۷	۲	۴	۱	۳۲	مباحث متفرقه
۵۶۰	۸	۳۷	۴۷	۵۲	۱۱۹	۴۷	۲۵۰	جمع

ارقام و اطلاعات موجود در جدول شماره ی ۶، در زیر، در نمودار شماره ی ۳، به نمایش درآمده است.

نمودار شماره ی ۳ نمودار دو بُعدی موضوعات کلی و موضوعات جزئی

منظور از کلیات خمسه، مقالاتی است که درباره هر پنج منظومه‌ی نظامی نوشته شده است. بیشترین تعداد مقالات بعد از آن به خسرو و شیرین و سپس لیلی و مجنون اختصاص دارد زیرا نظامی از نظر مثنوی‌های عاشقانه و داستان پردازی سرآمد شاعران است. درباره‌ی هفت پیکر نیز به خاطر ویژگی‌های جالب و سبک داستانی خاص آن مقالات متعددی نوشته شده است. مخزن الاسرار اثری است که با وجود نقایص و کاستی‌های فراوان، به خاطر جنبه‌های عارفانه‌ی آن مورد توجه عده‌ای از محققان قرار گرفته است و اسکندرنامه با وجود این که در روزگار پیری و پختگی فکری نظامی نوشته شده و علاوه بر داستان پردازی، از اندیشه‌های اجتماعی و سیاسی قابل توجهی نیز برخوردار است. نسبت به سایر منظومه‌ها کمترین تعداد مقاله را داراست. شاید ناشی از کم توجهی محققان به این اندیشه‌هاست. دیوان نظامی که به دلیل ناشناخته بودن آن برای بسیاری از علاقه‌مندان، تعداد مقالات آن کم است.

طبقه‌بندی موضوعی نیز، با توجه به شیوه‌های رایج در فرهنگ‌نویسی و نیز حیطه‌ی مقالات نوشته شده درباره‌ی نظامی، به چهارده مقوله تقسیم شده است. به علاوه، این طبقه‌بندی از این حیث اهمیت دارد که آثار نظامی را می‌توان از ابعاد مختلفی چون زیبایی‌شناسی، سبک‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ، زبان‌شناسی، فرهنگ عامیانه، حکمت، داستان‌نویسی و... مورد تحقیق و بررسی قرار داد.

در مورد تقسیم بندی موضوعی می توان گفت که در تمامی علوم، به ویژه علوم انسانی، هر چند موضوعات دقیقاً و کاملاً از یکدیگر قابل تفکیک نیستند، این امر مانع از آن نمی شود که به منظور سهولت تحلیل و تحقیق از آن اجتناب کنیم. در واقع، تفکیک موضوعی یکی از ضروری ترین وظایف هر دانش و تحقیقی است که بدون آن نه دانشی حاصل تواند شد و نه تحقیقی و در نتیجه یافته های آن علم اطلاعاتی پراکنده خواهد بود.

فراوانی مقالات در ارتباط با موضوعات جزئی به نسبت خوب توزیع شده است. هر چند که بیش ترین تعداد مقالات به مباحث تطبیقی اختصاص یافته ، اما درباره ی مباحث تطبیقی می توان گفت این اصطلاح در ادب فارسی نارسا و نامفهوم است. آن چه ما از این مفهوم برداشت می کنیم یکسان فرض کردن دو چیز و حمل یکی بر دیگری است. بسیاری از این مقالات تنها مقایسه ی صرف است و تطبیق به معنای واقعی نیست و درک نویسنده ی آن ها از ادب تطبیقی ناقص است. البته وجود پیروان بی شمار نظامی، علت دیگر این مقایسه هاست. این تطبیق، دو نویسنده و شخصیت ادبی، دو اثر، دو سبک ادبی، دو نوع ادبی از یک ملت و یا از دو یا چند ملیت را شامل می شود.

اغلب مقالات معرفی آثار نظامی به سنت تذکره نویسی فارسی نوشته شده است و داستان زندگی نظامی و سال تولد و مرگ او بارها موجب پدید آمدن مقاله ای شده است. بیش ترین مقالات تکراری و غیر ضروری در این بخش ملاحظه می شود.

مباحث ادبی، هنری و زیبایی شناختی نیز مقالات قابل توجهی را شامل می شود. از این جهت که نظامی از نظر هنری و تصویرسازی و صناعات ادبی در مقایسه با سایر شاعران سبک آذربایجانی در اوج کار خود قرار دارد.

یکی از بخش های نظامی پژوهی بررسی ابیات خمسه و گزارش آن ها است که به دلیل ابهام، پیچیدگی و دشواری کلام نظامی اهمیت زیادی دارد. در این بخش فقط متن ادبی مورد توجه است و نویسندگان مدعی اثبات یک معنا و ردّ سایر شروح هستند. این در حالی است که با توجه به نظریات جدید ادبی مرکزیت متن می تواند جای خود را به مرکزیت مخاطب بدهد و خواننده محور باشد.

درباره ی نقد در آثار نظامی باید گفت مقاله های انتقادی و نقادانه درباره ی خمسه اغلب عام و کلی است.

۷. بررسی مقالات نظامی با توجه به ادبی و تخصصی بودن مجله

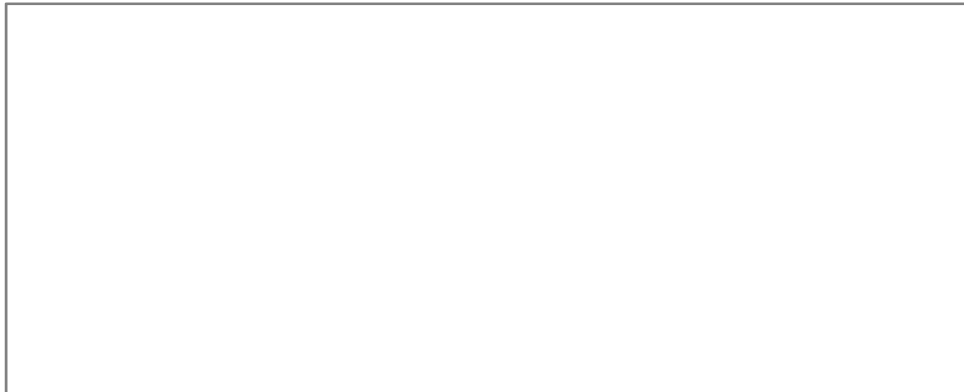
در جدول شماره ۷، تعداد و درصد مقالات نوشته شده، بر حسب نوع مجله ی انتشار دهنده ی آن‌ها نشان داده شده است. همان‌گونه که در جدول ملاحظه می‌شود، بیش‌ترین مقاله‌ها، یعنی ۲۷۱ مقاله (۴/۴۸ درصد) در مجلات «تخصصی ادبی» انتشار یافته‌اند. «مجموعه مقالات» با ۱۵۲ مقاله (۱/۲۷ درصد)، مجلات «غیرتخصصی ادبی» با ۱۲۱ مقاله (۶/۲۱ درصد) و «کتاب‌ها» با ۱۶ مقاله (۹/۲ درصد)، در مراتب بعدی قرار گرفته‌اند. این مسأله از این جهت اهمیت دارد که با وجود ضعف‌ها و مشکلات تحقیقی در مجلات تخصصی ادبی نسبت به مجلات غیر تخصصی مطالبی علمی‌تر و دقیق‌تر ارائه شده است.

جدول شماره ۷. تعداد و درصد مقالات منتشر شده بر حسب نوع مجله

ردیف	نوع مجله	تعداد	درصد
۱	غیرتخصصی ادبی	۱۲۱	۶/۲۱
۲	تخصصی ادبی	۲۷۱	۴/۴۸
۳	مجموعه مقالات کنگره نظامی	۱۵۲	۱/۲۷
۴	کتاب	۱۶	۹/۲
	جمع	۵۶۰	۱۰۰

ارقام و اطلاعات موجود در جدول شماره ۷، در زیر، در نمودار شماره ۴، به نمایش درآمده است.

نمودار شماره ۴. تعداد مقالات منتشر شده بر حسب نوع مجله

۸. مشکلات و راهکارهای امر پژوهش در نظامی پژوهی

- به منظور گسترش این نوع تحقیقات در سایر حوزه های ادبیات فارسی پیشنهاد می شود تحقیقاتی این چنین در مورد سایر بزرگان ادب فارسی در قالب پایان نامه های کارشناسی ارشد و یا دکتری و یا طرح های تحقیقاتی صورت گیرد.

- نکته مهم و مشکل اساسی تحقیقات ما آن است که اکثر تحقیقات ما بدون روش و نظریه انجام می شود. البته این مشکل علاوه بر نظامی، پژوهش های مربوط به بسیاری از شاعران بزرگ دیگر را نیز در بر می گیرد که می توان گفت تأثیر نامطلوبی در پی دارد و انجام بسیاری تحقیقات تکراری و بی پایه و غیر ضروری نتیجه ی آن است. در واقع تخصصی تر شدن علوم یکی از دلایل رشد و توسعه ی آن در دوران معاصر است ولی متأسفانه در تحقیقات ادبی تخصصی شدن به معنای واقعی و کاربردی آن ملاحظه نمی شود. این امر باعث شده که هر چند جنبه های گوناگونی از اشعار نظامی کشف شده اما برای هشتاد سال دستاورد کمی باشد. مخصوصاً این که اکثر تحقیقات یا تکراری است یا هیچ حرفی برای گفتن در آن ها ملاحظه نمی شود. ایجاد مراکز دائمی و تشکیل گروه های تحقیقاتی از رشته های گوناگون علوم انسانی برای بررسی شاهکارهای ادب فارسی و از جمله خمسه ی حکیم نظامی گنجوی با بودجه ی کافی برای حمایت از

پژوهش‌گران واقعی و تأسیس رشته‌های تخصصی و فوق تخصصی نظامی شناسی در دانشگاه‌ها یا مؤسسات آموزشی و تحقیقاتی کشور؛ چنان که در بسیاری از کشورهای غربی برای ادبای بزرگی چون «شکسپیر» این رشته‌ها دایر شده است. می‌تواند در رشد و توسعه‌ی کمی و کیفی تحقیقات مؤثر باشد.

- رایج نبودن نقد و انتقاد مقالات در جامعه‌ی ما که کار محقق را دشوار می‌سازد؛ البته عدم رعایت انصاف و اخلاق علمی در نگارش مقاله و یا نقد مقالات هم از دیگر مشکلات تحقیق است.

- بسیاری از نویسندگان با تحقیق خود به شکلی قالبی و کلیشه‌ای برخورد می‌کنند که از ماهیت پژوهشی آن‌ها کاسته و فقط بر جنبه‌ی اطلاع‌رسانی افزوده است. جستجوی آسیب‌شناسی مقالات در حیطه‌ی علوم انسانی و ادبی در غنی‌تر شدن این نوشته‌ها نقش دارد.

- تعصب نویسندگان درباره‌ی متنی و یا صاحب آن متن باعث بدفهمی و یا کژفهمی می‌شود؛ زیرا مانع برخورد منطقی نویسنده با متن می‌شود.

- ترجمه‌ی بسیاری از مقالاتی که توسط ایرانیان یا غیر ایرانیان در خارج از کشور در مورد نظامی یا سایر ادبای ایرانی نوشته می‌شود، امری است که به شدت مورد نیاز جامعه‌ی علمی و فرهنگی کشور است. انجام تحقیقی از این دست در مورد مقالات انتشار یافته در خارج از ایران در مورد نظامی یا هر یک از بزرگان ادب فارسی، امر مهمی است که باید هر چه زودتر بدان اقدام نمود.

- اغلاط املایی و تایپی فراوان در مقالات به چشم می‌خورد. که هر چند ظاهراً مسأله‌ای جزئی است ولی واقعاً وقت‌گیر است و در از بین بردن رغبت در خواننده نقش دارد.

- پایین بودن سطح تحقیقات باعث قانع شدن محققان به نوشته‌های سطح پایین می‌شود. زیرا نوشتن یک مقاله‌ی علمی کاری بس دشوار است و تنها از عهده‌ی کسانی بر می‌آید که حرفی برای گفتن دارند. نوشتن مقاله‌های تکراری و شتاب‌زده و عاری از هر گونه نکته‌ی بدیعی، آن گونه که در جامعه‌ی ما رواج یافته، گذشته از هزینه‌های کاغذ و چاپ و صرف وقت بیهوده‌ی خوانندگان، فی‌نفسه ارزشی ندارد و از هدف اصلی مقاله‌نویسی به دور است.

۹. معرفی برخی مقالات علمی و مسأله محور:

در این جا به عنوان نمونه چهار مقاله به ترتیب تاریخ نشر معرفی می‌شود که هدف نویسندگان آن‌ها از نگارش مقاله بررسی مسأله‌ای بوده است که دستاورد علمی آن ارزش دارد؛ البته علاوه بر این، نمونه‌های جالب دیگری هم در فهرست مقالات وجود دارد که در این جا مجال پرداختن به آن نیست:

عبادیان، محمود (تیر ۱۳۷۰)، زن و مرد در داستان های نظامی گنجه ای، مجله چیستا، سال هشتم، شماره ی ۱۰، صص ۱۲۰۶-۱۲۱۳.

حمیدیان، سعید (تیر و مرداد ۱۳۷۱) بینش تمثلی و چگونگی تأثیر آن در هر نظامی، مجله گلچرخ، شماره ۳، صص ۱۵-۱۹.

سرکاراتی، بهمن (۱۳۷۲)، افسانه ی آب حیات در اسکندرنامه نظامی و روایات دیگر داستان اسکندر، مجموعه مقالات کنگره ی نظامی، ج ۲، تبریز، انتشارات دانشگاه تبریز، صص ۲۲۷-۲۴۱.

احمدی ملکی، (تابستان ۱۳۷۸) پیکرهای رنگی در هفت پیکر، مجله ادبیات داستانی، شماره ۵۲، صص ۱۸-۲۹.

۱۰. نتیجه گیری

به طور کلی از بررسی ۵۶۰ مقاله درباره ی نظامی در هشتاد سال اخیر می توان به کمبود و نقص تحقیقات و پژوهش های علمی و قاعده مند و مسأله محور در حیطه ی نظامی پژوهی پی برد. وضعیت این مقالات، ضعف ها و آسیب هایی نه تنها در این موضوع که در کل تحقیقات و تبعات ادبی را نشان می دهد؛ که باید به شکلی جدی و اساسی با راهکارهایی برطرف گردد. نگاه همه جانبه به متون ادبی، درک ظرایف آن ها و تحلیل منطقی و اصولی این آثار می تواند در رشد تحقیقات ادبی مؤثر باشد.

منابع

- جودی، اکرم (۱۳۷۸). «مقاله‌های تحقیقی را چگونه بنویسیم». ندای صادق. سال چهارم. شماره ۱۶.
- حرّی، عباس (۱۳۸۰). «آیین نگارش علمی». دبیرخانه‌ی هیأت امنای کتاب‌خانه‌های عمومی کشور. چاپ دوم. صص ۴۷-۵۲.
- رحیمی، اعظم (آبان ۱۳۷۲). «شیوه‌ی نگارش یک مقاله‌ی علمی». مجله‌ی علوم تکنولوژی پلیمر. سال ششم. شماره ۳.
- شیخ عطاری، پیام (تابستان ۱۳۷۶). «آیین نگارش مقالات علمی». مجله‌ی دانشگاه علوم پزشکی کردستان. سال اول، شماره ۴. صص ۱۵-۲۵.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۸). تاریخ ادبیات در ایران. جلد دوم. تهران: انتشارات فردوس.
- عمادافشار، حسین (پاییز ۱۳۶۹). «مقاله‌نویسی». رسانه. سال اول، شماره ۳. صص ۴۴-۵۰.
- مساوات، جلال (۱۳۶۴). «نکاتی درباره‌ی چکیده و چکیده‌نویسی». اطلاع‌رسانی، دوره‌ی نهم، شماره ۱ و ۲.
- میرزاآقایی، حمید (۱۳۸۰). «چگونه یک مقاله‌ی علمی - تحقیقی بنویسیم؟». اصلاح و تربیت، سال دوم، شماره ۲۸، ص ۵۳.
- نوروزی، زینب (۱۳۸۵). بررسی تحلیلی - توصیفی مقالات فارسی مربوط به نظامی در ایران (۱۳۰۰-۱۳۸۰)، رساله‌ی دکتری در رشته‌ی ادبیات فارسی، شیراز: دانشگاه شیراز.
- نوروزی، زینب (۱۳۸۶)، سیر نظامی پژوهی در هشتاد سال اخیر، مجموعه مقالات فرزانه، بیرجند: دانشگاه بیرجند.

Abrams, M. H. (1993). A Glossary of Literary Terms. USA: Harcourt Brace College Publisher.